

موسسه مطالعات اسلامی دانشگاه مکتب گیل

با همکاری

دانشگاه تهران

شرح الالهيات امام رضا الشفاء

از

مهدي بن علي ذر الشرافي

معروف به

ملا مهدي نوافي

هتتم

دکتر مهدي محقق

تهران ۱۳۶۵

سلسله دانش ایرانی

۳۴

زیر نظر

دکتر مهدی محقق

انتشارات

مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه مک گیل شعبه تهران

با همکاری

دانشگاه تهران

صندوق پستی ۱۳۳-۱۴۵-۱۳، تهران

تعداد ۳۰۰۰ نسخه از چاپ اول کتاب شرح الالهیات من کتاب الشفاء
در چاپخانه دانشگاه تهران چاپ شد

چاپ و ترجمه و اقتباس از این کتاب منوط به اجازه
مؤسسه مطالعات اسلامی است

قیمت ۶۰۰ تومان
قیمت ۶۰۰ لیر

مرکز فروش:

(۱) کتابفروشی طهوری، خیابان انقلاب مقابل دانشگاه تهران
(۲) فروشگاه انجمن اسلامی حکمت و فلسفه ایران، اول خیابان فرانسه

سلسله دانش ایرانی

انتشارات مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه مک گیل شعبه تهران

با همکاری دانشگاه تهران

زیر نظر: مهدی محقق

۱ - شرح غرر الفرائد معروف به شرح منظومه حکمت سبزواری، قسمت امور
عامه و جوهر و عرض بامقدمه فارسی و انگلیسی و فرهنگ اصطلاحات فلسفی، به اهتمام
پروفسور ایزوتسو و دکتر مهدی محقق. (چاپ شده ۱۳۴۸، چاپ دوم ۱۳۶۰)
۲ - تعلیقه میرزا مهدی آشتیانی بر شرح منظومه حکمت سبزواری، به اهتمام
دکتر عبدالجواد فلاطوری و دکتر مهدی محقق و مقدمه انگلیسی پروفسور ایزوتسو
(جلد اول، چاپ شده ۱۳۵۲)

۳ - تعلیقه میرزا مهدی آشتیانی بر شرح منظومه حکمت سبزواری، مقدمه فارسی
و فهرست تفصیلی مطالب و تعلیقات، به اهتمام دکتر عبدالجواد فلاطوری و دکتر مهدی
محقق (جلد دوم، آماده چاپ)

۴ - مجموعه سخنرانیها و مقاله‌ها در فلسفه و عرفان اسلامی (بر زبانهای فارسی عربی
و فرانسه و انگلیسی)، به اهتمام دکتر مهدی محقق و دکتر هرمان لندلت (چاپ شده ۱۳۵۰)
۵ - کاشف الاسرار نورالدین اسفراینی بانضمام پاسخ به چند پرسش و رساله در روش
سلوک و خلوت نشینی، با ترجمه ز مقدمه به زبان فرانسه، به اهتمام دکتر هرمان لندلت
(چاپ شده ۱۳۵۸، چاپ دوم پاریس ۱۳۶۴)

۶ - مرموزات اسدی در مزمورات داودی، نجم الدین رازی، به اهتمام دکتر
محمد رضا شفیعی کدکنی و مقدمه انگلیسی دکتر هرمان لندلت (چاپ شده ۱۳۵۲)

- ۷ - قبسات میرداماد بانضمام شرح حال تفصیلی و خلاصه افکار آن حکیم به اهتمام دکتر مهدی محقق و دکتر سید علی موسوی بهبهانی و دکتر ابراهیم دیباجی و پروفیسور ایزوتسو با مقدمه انگلیسی (جلد اول، متن، چاپ شده ۱۳۵۶)
- ۸ - مجموعه رسائل و مقالات درباره منطق و مباحث الفاظ (زبانهای فارسی و عربی و فرانسه و انگلیسی) به اهتمام پروفیسور ایزوتسو و دکتر مهدی محقق (چاپ شده ۱۳۵۳)
- ۹ - مجموعه مقالات به زبانهای فارسی و عربی و انگلیسی و فرانسه و آلمانی به افتخار پروفیسور هانری کربن، زیر نظر دکتر سید حسین نصر (چاپ شده ۱۳۵۶)
- ۱۰ - ترجمه انگلیسی شرح غرر الفرائد معروف به شرح منظومه حکمت، قسمت امور عامه و جوهر و عرض، به وسیله پروفیسور ایزوتسو و دکتر مهدی محقق با مقدمه ای در شرح احوال و آثار آن حکیم (چاپ شده در نیویورک ۱۳۵۶ چاپ دوم تهران ۱۳۶۲)
- ۱۱ - طرح کلی متافیزیک اسلامی بر اساس تعلیقه میرزا مهدی آشتیانی بر شرح منظومه حکمت به زبان انگلیسی، تألیف پروفیسور ایزوتسو (آماده چاپ)
- ۱۲ - قبسات میرداماد (جلد دوم)، مقدمه فارسی و انگلیسی و فهرست تفصیلی مطالب و تعلیقات و اختلاف نسخ، به اهتمام پروفیسور ایزوتسو و دکتر مهدی محقق و دکتر ابراهیم دیباجی و دکتر سید علی موسوی بهبهانی (آماده چاپ)
- ۱۳ - افلاطون فی الاسلام، مشتمل بر رساله‌هایی از فارابی و دیگران و تحقیق درباره آنها، به اهتمام دکتر عبدالرحمن بدوی (چاپ شده ۱۳۵۳)
- ۱۴ - فیلسوف ری محمد بن زکریای رازی، تألیف دکتر مهدی محقق به پیوست سه مقدمه بزبان فارسی و دو مقاله بزبان انگلیسی (چاپ شده ۱۳۵۲)
- ۱۵ - جام جهان نمای، ترجمه فارسی کتاب التحصیل بهمنیار بن مرزبان تلمیذ ابن سینا، به اهتمام عبدالله نورانی و محمد تقی دانش پژوه (چاپ شده ۱۳۶۲)
- ۱۶ - جاویدان خرد ابن مسکویه، ترجمه تقی الدین محمد شوشتری، با اهتمام دکتر بهروز ثروتیان با مقدمه بزبان فرانسه از پروفیسور محمد ارکون و ترجمه آن از دکتر رضا داوری (چاپ شده ۱۳۵۵)

- ۱۷ - بیست مقاله در مباحث علمی و فلسفی و کلامی و فرق اسلامی، از دکتر مهدی محقق، با مقدمه انگلیسی از پروفیسور ژوزف فان اس و ترجمه آن از استاد احمد آرام (چاپ شده ۱۳۵۵، چاپ دوم ۱۳۶۳)
- ۱۸ - انوار جلیه، عبدالله زنوزی، به اهتمام سید جلال الدین آشتیانی، با مقدمه انگلیسی از دکتر سید حسین نصر (چاپ شده ۱۳۵۴)
- ۱۹ - الدرّة الفاخرة، عبدالرحمن جامی، به پیوست حواشی مؤلف و شرح عبدالغفور لاری و حکمت عمادیه، به اهتمام دکتر نیکولا هیر و دکتر سید علی موسوی بهبهانی و ترجمه مقدمه انگلیسی آن از استاد احمد آرام (۱۳۵۸).
- ۲۰ - دیوان اشعار و رسائل اسیری لاهیجی شارح گلشن راز، به اهتمام دکتر برات زنجانی با مقدمه انگلیسی از نوش آفرین انصاری (محقق) (چاپ ۱۳۵۷).
- ۲۱ - دیوان ناصر خسرو (جلد اول، متن بانضمام نسخه بدلی) به اهتمام استاد مجتبی مینوی و دکتر مهدی محقق (چاپ شده ۱۳۵۷).
- ۲۲ - شرح فصوص الحکمه منسوب به ابونصر فارابی، از محمد نقی استرآبادی، به اهتمام محمد تقی دانش پژوه، با دو مقاله بزبان فرانسه از خلیل جروسلیان پینس و ترجمه آن دو مقاله از دکتر ابوالقاسم پورحسینی (چاپ شده ۱۳۵۷).
- ۲۳ - رباب نامه، سلطان ولد پسر مولانا جلال الدین رومی، به اهتمام دکتر علی سلطانی گرد فرامرزی با مقدمه انگلیسی (چاپ شده ۱۳۵۹).
- ۲۴ - تلخیص المحصل، خواجه نصیر الدین طوسی بانضمام رسائل و فوائد کلامی از آن حکیم، به اهتمام عبدالله نورانی (چاپ شده ۱۳۵۹).
- ۲۵ - نصوص الخصوص فی ترجمه الفصوص (شرح فصوص الحکم محی الدین - ابن عربی)، رکن الدین شیرازی، به اهتمام دکتر رجایی مظلومی به پیوست مقاله ای از استاد جلال الدین همائی (چاپ شده ۱۳۵۹).
- ۲۶ - شرح بیست و پنج مقدمه ابن میمون از ابو عبدالله محمد بن ابی بکر تبریزی، به اهتمام دکتر مهدی محقق و ترجمه فارسی از دکتر سید جعفر سجادی و ترجمه انگلیسی بیست و پنج مقدمه از س. پینس (چاپ شده ۱۳۶۰).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پیشگفتار

يَا مَنْ لَا يُرْجَى الشِّفَاءُ إِلَّا مِنْ جُودِهِ وَلَا يُطْلَبُ النَّجَاةُ إِلَّا مِنْ قِيَاضِ جُودِهِ .

ابوعلی حسین بن عبدالله بن سینا که در اروپا به اویسنّا Avicenna مشهور است در سال ۳۷۰ هجری متولد شد و در ۴۲۸ رخت ازین جهان بر بست . حاصل زندگی نسبتاً کوتاه این نابغه دوران تربیت شاگردان دانشمند و مبرز و تألیف کتابهای علمی و مفید بود . شاگردان او همچون بهمنیار بن مرزبان و ابوعبید جوزجانی و ابوعبدالله معصومی و ابوالحسن علی نسائی و ابن زیله و مانند اینها هر یک بسهم خود اندیشه ها و افکار استاد را به شرق و غرب عالم اسلامی گسترش دادند و آثار ارجمند شیخ بسیار زود از دروازه های حوزه های علمی کشورهای اسلامی بیرون رفت و تا قلب اروپا مراکز علمی و معاهد فلسفی را منور و درخشان ساخت .

پیش از ابن سینا حنین بن اسحق با ترجمه متجاوز از صد اثر از جالینوس دانشمند فرغامسی، آن پزشک نامدار را بعنوان سید الطب به عالم اسلام معرفی کرد، و همچنین ابونصر فارابی با نقل و تحلیل آثار ارسطو آن فیلسوف عهد باستان را بعنوان حکیم علی الاطلاق بر جهان علمی اسلام عرضه نمود، ولی ظهور ابن سینا و احاطه او به طب و فلسفه و گسترش و نوآوری های او در هر دو فن ، ارسطو و جالینوسی تازه نفس وارد میدان علم و تمدن اسلامی کرد و الحق که او نمونه ای کامل از طبیب فاضل و فیلسوف کامل بود

- ۲۷ - الشّامل فی اصول الدین ، امام الحرمین جوینی ، به اهتمام پروفیسور ریچارد فرانک و ترجمه مقدمه آن از دکتر سید جلال الدین مجتبوی (چاپ شده ۱۳۶۰)
- ۲۸ - الامد علی الابد ، ابوالحسن عامری نیشابوری ، به اهتمام پروفیسور اورت روسن و ترجمه مقدمه آن از دکتر سید جلال الدین مجتبوی (چاپ شده در بیروت ۱۳۵۷)
- ۲۹ - بنیاد حکمت سبزواری ، پروفیسور ایزوتسو ، تحلیلی تازه و نو از فلسفه حاج ملاهادی سبزواری ، ترجمه دکتر سید جلال الدین مجتبوی (چاپ شده ۱۳۵۹)
- ۳۰ - معالم الدین و ملاذ المجتهدین معروف به معالم الاصول ، شیخ حسن بن شیخ زین الدین شمید ثانی ، با مقدمه فارسی و ترجمه چهل حدیث در فضیلت علم و تکریم علما ، با اهتمام دکتر مهدی محقق (چاپ شده ۱۳۶۲ ، چاپ دوم ۱۳۶۴)
- ۳۱ - زاد المسافرین ناصر خسرو (متن فارسی بر اساس نسخه ای کهن) ، با اهتمام پروفیسور ویکتز (آماده چاپ)
- ۳۲ - زاد المسافرین ناصر خسرو (ترجمه انگلیسی با مقدمه) ، از پروفیسور ویکتز (آماده چاپ)
- ۳۳ - یاد نامه ادیب نیشابوری ، مشتمل بر زندگانی استاد و مجموعه مقالات در مباحث علمی و ادبی ، با اهتمام دکتر مهدی محقق (چاپ شده ۱۳۶۵)
- ۳۴ - شرح الالهیات من کتاب الشفاء ، ملا مهدی نراقی ، به اهتمام دکتر مهدی محقق با مقدمه ای در شرح احوال و آثار آن حکیم از حسن نراقی (چاپ شده ۱۳۶۵)
- ۳۵ - اندیشه های کلامی شیخ مفید ، مارتین مکدرموت ، ترجمه از انگلیسی به فارسی به وسیله استاد احمد آرام (چاپ شده ۱۳۶۳)
- ۳۶ - المبدأ و المعاد ، شیخ الرئیس ابوعلی ابن سینا ، به اهتمام استاد عبدالله نورانی (چاپ شده ۱۳۶۳)
- ۳۷ - شرح غرر الفرائد (چاپ دوم شماره ۱)
- ۳۸ - الباب الحادی عشر للعلامة الحلّی ، مع شرحیه : النافع یوم الحشر فی شرح باب الحادی عشر ، مقداد بن عبدالله السیوری ، مفتاح الباب ، ابوالفتح بن محمد و الحسینی ، العربشاهی ، با اهتمام دکتر مهدی محقق (چاپ شده ۱۳۶۵)
- ۳۹ - فلسفه علم کلام ، ه . ا . ولفسن ، ترجمه احمد آرام (زیر چاپ)

که اثر اندیشه اش در همه پزشکان و فیلسوفان پس از او نمودار و نمایان است .

در این مقدمه کوتاه مجال آن نیست که به شرح احوال و بر شمردن آثار این حکیم بزرگ پردازیم چه آنکه صدها کتاب و مقاله بزبانهای مختلف در شرح احوال و افکار او بزبانهای مختلف نوشته شده و برای آگاهی از آثار فراوان او در زمینه های مختلف علوم اسلامی کافی است که خوانندگان به دو کتاب : « مؤلفات ابن سینا » از جورج قناتی (قاهره ۱۹۵۰ م .) و « فهرست نسخه های مصنفات ابن سینا » از دکتر یحیی مهدوی (تهران ۱۳۳۳ هـ . ش .) مراجعه بفرمایند و مناسب حال و مقام در این گفتار آنست که کلماتی چند درباره شفا و شرح نراقی بر الهیات شفا و کیفیت تهیه متن حاضر آورده شود .

کتاب الشفاء

ابن سینا کتابهای متعددی در فلسفه از جمله کتاب النجاة ، والإشارات والتنبیها ، وعیون الحکمة ، و دانش نامه علائی برشته تحریر در آورده ولی از همه مهمتر و مبسوط تر کتاب شفای اوست که در واقع نخستین دائرة المعارف علوم و فلسفه در عالم اسلام بشمار می آید چنانکه مهمترین و مفصل ترین کتابهای پزشکی او کتاب قانون است که ظهور آن کتابهای پیشین را متروک و منسوخ کرد^(۱) . برخی از دانشمندان بر تسمیه این دو کتاب خرده گرفته که شفا مناسب با پزشکی است و قانون با فلسفه تناسب دارد و برخی دیگر در توجیه این نام گذاری گفته اند که ابن سینا با این عمل خواسته بفهماند که اهمیت طب نفوس نزد او کمتر از طب اجسام نیست و نیز فلسفه او متأثر از طب و طب او متأثر از فلسفه بوده است^(۲) و این تعبیر پیشینیان که فلسفه طب روح و طب فلسفه بدن است^(۳) ناظر بهمین حقیقت می باشد .

ابن سینا در کتاب شفا از هیچ بحث و مطلبی در فلسفه فرو گذاری نکرده و آن را

۱- قفطی ، تاریخ الحکماء (ترجمه فارسی ، تهران ۱۳۴۷ هـ . ش . م .) ، ص ۲۲۱ .

۲- مقدمه کتاب الشفاء ، المنطق ، المدخل (چاپ قاهره ۱۹۵۲ م) ، ص ۲ .

۳- تمکین Owsei Temkin مطالعاتی درباره طب اسکندرانی در دوره متأخر ، مجله تاریخ پزشکی ، سال ۱۹۳۵ م . شماره ۳ صفحه ۴۱۸ .

بگونه ای تدوین کرده که خوانندگان از کتابهای دیگر بی نیاز باشند چنانکه خود می گوید : « وقد قضیت الحاجة فی ذلک فیما صنفته من کتاب الشفاء العظیم المشتمل علی جمیع علوم الأوائل حتی الموسیقی بالشرح والتفصیل^(۱) و درجائی دیگر گوید : « ومن اراد الحق علی طریق فیه ترضى ما إلى الشکراء وبسط کثیر ، وتلویح بالموطن له استغنی عن الکتاب الآخر ، فعليه بهذا الکتاب »^(۲) .

و از این روی بوده است که او خود در زمان حیاتش با وجود مشاغل اداری و گرفتاریهای دنیوی بتدوین این کتاب می پرداخته است چنانکه بیهی می گوید : « طالبان علم هر شب در خانه استاد جمع می شدند ابو عبید پاره ای از کتاب شفاء ، و معصومی پاره ای از قانون ، و ابن زیله پاره ای از اشارات ، و همین یار پاره ای از حاصل و محصول را براو قرائت می کردند »^(۳) .

در باره کیفیت تدوین شفا بهترین ماخذ همان سرگذشت ابن سینا است که بوسیله شاگردش ابو عبید جوزجانی تدوین و تکمیل شده و ارباب تراجم احوال حکما همچون قفطی و ابن ابی اصیبعه و بیهی و شهرزوری از آن استفاده و در کتابهای خود نقل کرده اند . ابن ابو عبیده که از نزدیک ترین شاگردان و ملازمان استاد بوده کیفیت پیوستن با استاد و ملازمت او را که حاوی بسیاری از نکات مهم در روش علمی ابن سینا و چگونگی تدوین آثار اوست به تفصیل شرح داده که در نسخه های کتاب شفا پیش از مقدمه ابن سینا نقل شده است و چون سخنان ابو عبید از اهمیت فراوانی برخوردار است مناسب دانسته شد که ترجمه فارسی آن در این گفتار آورده شود :

« دوستی و رغبت من در علوم حکمتی و اقتباس از معارف حقیقی مرا به ترک خانه و دیار و مهاجرت به بلاد اقامت گاه شیخ الرئیس - خداوند روزگار او را پایدار بداراد - فرا خواند ؛ زیرا اخباری که از او به من رسید و سخنانی که از او بر من عرضه شد موجب گردید

۱- ابن سینا ، المباحثات ، در ارسطو عند العرب عبدالرحمن بدوی ، ص ۱۲۱ .

۲- کتاب الشفاء ، المنطق ، المدخل ، ص ۱۰ .

۳- بیهی ، تاریخ حکماء الاسلام (دمشق ۱۳۶۵ هـ . ق . ۱۹۴۶ م .) ، ص ۶۲ .